

10.30495/QSF.2022.1964236.2908

Research Article

Freedom and Liberty of Thought in the Dimension of Rational Education of the Quran and the Method of Teaching Based On It

Rahele Aghamohammadi Sendani^{1*}, Khosrow Bagheri², Fahime Ansarian³

Abstract

The purpose of this research is to investigate the causes of damage in Islamic education from an intellectual point of view. One of the important reasons is to prevent the methods leading to freedom of thought in society. The evaluation states that the theoretical foundations of the research are based on human agency in the Qur'an, and the principles of action are based on cognitive and willful tendencies. The methodology in this research is of a descriptive and inferential type, after stating and describing the verses related to the liberation of thought from the verses, it evaluates them based on the two purposes of liberation and creation of freedom. Examining the freedom of thought in the verses in the cognitive principles gives rise to the external voluntary actions of man and in the principles A tendency to stay away from vices and pay attention to and act on moral virtues leads to spiritual upliftment and a kind of inner intellectual and spiritual liberation. In this regard, a new teaching method based on freedom of thought is presented.

Keywords: Rational Education, Freedom of Thought, Liberation of Thought

How to Cite: Aghamohammadi Sendani R, Bagheri ,, Ansarian F., Freedom and Liberty of Thought in the mimensious o. Rational dducation of the uu ran and the Method of Teaching Based nn It, oournal of uu ranic Studies uu arterly 2023;44(44::168-188.

1. Department of Educational Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Research Sciences Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2. Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran

3. Professor, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

آزادی و رهایی فکر در جلوه های تربیت خردمندانه قرآن و ارایه روش تدریس برمبنای آن

راحله آقامحمدی سندانی^۱، خسرو باقری^{۲*}، فهیمه انصاریان^۳

چکیده

هدف از این پژوهش آسیب شناسی در تعلیم و تربیت اسلامی از جهت فکری و فرهنگی است. یکی از دلایل مهم، ممانعت از روش های منتهی به آزادی فکر در جامعه است برای علت یابی بهتر به سراغ مهمترین منابع آموزه های اسلام، قرآن رفته و ریشه های آن را کشف و مورد ارزیابی قرار می دهد. مبانی نظری پژوهش، براساس عاملیت انسان در قرآن است و مبادی عمل را از حیث گرایشی، میلی و شناختی مبنا قرار می دهد. روش شناسی در این پژوهش از نوع توصیفی و استنتاجی است. بعد از بیان و توصیف آیات، آیات مربوط به آزادی فکرو آیات مربوط به اسارت آفرینی، آیات مربوط به آزادی و رهایی فکر را ارزیابی می نماید. یافته ها، پس از بررسی نشانگر آن است که آزادی و رهایی فکر در آیات، در مبادی شناختی، موجب اعمال اختیاری بیرونی انسان میشود و در مبادی گرایشی با دور نمودن ردایل و عمل به فضایل اخلاقی موجب ارتقاء روحی و نوعی رهایی فکری و معنوی درونی او می گردد. و در این راستا بعد از انطباق با آیات قرآن روش تدریس برمبنای آزادی فکر ارایه میگردد. روش های تدریس "عملیت در کلاس درس" و "روش تفکر انتقادی" و "روش اعطاء بینش رسیدن به درک آگاهانه و شهود" از روش های تدریس برمبنای آزادی فکر در قرآن است.

۱. گروه آموزشی علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی،

تهران، ایران

۲. دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳. استاد، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

ایمیل: rasa9101346@gmail.com

نویسنده مسئول: راحله آقامحمدی سندانی

واژگان کلیدی: تربیت خردمندان، آزادی فکر، رهایی فکر

مقدمه و بیان مسئله

این پژوهش که تحقیقی در باره آزادی فکر، از جلوه های تربیت خردمندان است ابتدا با بیان لزوم به آزادی فکر در جامعه امروزی، به بررسی نحوه تعلیم و تربیت در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران که نشأت گرفته از قوانین اسلام و کتاب قرآن دارد می پردازد، پس از آن به جستجو در نص آیات قرآن در باره موضوع پرداخته و تطبیق آیات را مورد بحث قرار میدهد در این راستا با یافتن مفاهیم به کار رفته در ادبیات کتاب آسمانی قرآن، محورهای مهم و مربوط به موضوع را از نظر علل و موانع تربیت بررسی می نماید، تا بتواند پس از انجسام پژوهش و استخراج روش های موجود در آیات به طرح مناسب در جهت رفع موانع، آزادی فکر با شناسایی و تطبیق روشهای تربیتی موجود، قرار گرفتن در مسیر اقدامات عملی درنیل به روش تربیتی مورد توجه قرآن در خصوص آزادی فکر را تسهیل نماید و بتواند گامی موثر در این زمینه بردارد در این پژوهش، عاملیت انسان را در قرآن در باره اختیار، قصد و عزم از میدادی عمل، مربوط به قوای درونی و ذهنی و فکری انسان، به جهت شناختی و گرایشی مورد بحث قرار می دهد.

بیان مسأله و ضرورت

بررسی فرآیند تعلیم و تربیت در نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، علی رغم تلاش و کوشش چند جانبه مریبان و مبلغان دینی و رسانه های آموزشی که در تربیت دینی جامعه امروزی ما فعالیت نموده اند مارا به این پرسش می رساند که چرا جامعه ما در مسیر تربیت دینی چندان موفقیتی به دست نیاورده است؟ با وجود کتب درسی و بحث های کلامی که در کتاب های دینی و معارف اسلامی به چشم می خورد و ساعات فراوانی صرف آموزش و تدریس این دروس شده است و همینطور برنامه های صدا و سیما به عنوان نهاد تاثیر گذار که مملو از آرایه مفاهیم دینی است، اما باید دید که از توجه به کدام اصول و مبنایی غفلت ورزیده شده که در قلب کثیری از جوانان این مرز و بوم فقدان باور قلبی و التزام عملی به این آموزه های دینی وجود دارد و هجوم شبهات و ابهامات جدید امروزی به این ناباوری ها عمق و گسترش می بخشد. شکاف وجود میان نسل گذشته و تغییر پذیری سرعت افزون نسل جدید بدون توجه به سرمایه های وجودی و معنوی و سهل انگرانه به جای بهرمندی از آن ها برای رسیدن به آرامش و اطمینان، می گذرد و باخاطری پر ملال و خسته شده از آموزه های تکراری دینی همچون غل و زنجیر های مانع رهایی می بیند

که هرچه زودتر باید آن ها را بگسلد. ایجاد این پنداره های اوست که امروزه موجب گرایش به انکار وفرو رفتن درهاله های شک و تردید و ابهام را فراهم میکند و به کنش امروزی او منتهی میشود. میل به بی بند وباری برایش رهایی و پرورش قوای نفسانی که زمانی اطاعت از آن ها عقلا مردود بود، جلوه می نماید و در این صورت است که کسب لذت های مادی و رسیدن به منفعت و دنیا گرایی چون هدف نمود پیدا می کند. (ساجدی، 1385، ص 3) بدون شک مربیان و کسانی که به عنوان الگو های مطرح در جامعه، تاثیر گذار بوده اند سهم بسزایی در این مهم دارند. لذا لازم است در آسیب شناسی تعلیم و تربیت دینی عوامل و موانع تربیت دینی معتدل و خردمندانه به خوبی بررسی گردد تا حداقل الگویی در آموزش و روش تدریس راهنمای معلمان و مربیان قرار گیرد. شاید بتواند در رفع غفلت ها و کج اندیشیها و انحرافات، قرار گرفتن در مسیر درست هدایت را دوباره تنظیم نماید. اما دغدغه این است که چگونه این مهم را میتوان به انجام رساند؟ یکی از مواردی که در کتاب آسمانی ما قرآن به آن بسیار تاکید شده است رفتار معتدل و خردمندانه و معقول است آیات قرآن به کرات مسلمانان و مومنین را دعوت به تفکر عمیق و تدبر می نماید تفکر در جهان آفرینش و پدیده های موجود در عالم خلقت، آفرینش آسمان ها و زمین و هرآن چه در بین آنهاست (آل عمران، 191) و با آنان که دچار تردید و ابهام و سوال و انتقاد هستند بیان می دارد که به گونه ای بحث نماید که عقل آنان تسلیم شود بعد از پند و نصیحت چنانچه میسر نشد روش جدال را منعطفانه در بهترین شکل آن "جدال احسن" رادر پیش گیرد. (نحل، 125) یکی از عوامل روش برخورد خردمندانه در قرآن روش بحث و مناظره با منتقدین است قرآن نه تنها آنان را کنار نمی زند بلکه از پیامبرش تقاضا می کند که برای رفع ابهام با آن ها بحث نماید در واقع توجه ما را به مسیله جلب می کند که ممکن است افراد منتقدی باشند که پند و نصیحت برای آنان میسر نباشد و آنان را با روش های دیگر باید متقاعد نمود تربیت خردمندانه قرآن نقد و انتقاد را که حاصل تفکر و آزاد اندیشی است برای کنار زدن شبهه و ابهام تارسیدن به یقین نهی نمی کند چنانچه در مورد ابراهیم پیامبر (ع) با آوردن براهین عقلی و شهودی در پیش می گیرد. (نعام، 75)

سؤال و هدف تحقیق

آزادی فکر در قرآن چه جایگاهی دارد؟

چه روش تدریسی برمبنای آزادی فکر در قرآن بعد از تطبیق با آیات می توان ارایه نمود؟
عمل آدمی از آن جهت که بر اساس مبادی خاصی چون معرفت، میل، اراده بنا می شود، شناخت این مبادی برای شناخت آدمی ضروری است زیرا بدون لحاظ آن ها، عمل به رفتار یا به مجموعه بی معنا تبدیل می شود هرچند این طور نیست که شناخت کامل عمل در " آثار

عمل" است. آثار عمل گاهی اثر بازگشتی از عمل به سوی خود عامل را دارد که در نظریه اسلامی عمل اثر بازگشتی نوع اول نام دارد یعنی تحقق عمل، باعث تأثیری بر مبنای اولیه صدور عمل میشود و دسته دوم اثری است پیرامون عاملی (پیش فرض های روانشناسی اسلامی، باقری، 1378، ص 26-22) اراده از آن جهت که ریشه معرفتی نیز دارد مبداء معرفتی آن مقدم بر میل بوده و موجب تحکیم آن و عمل تحقق یافته با شدت بیشتری ایجاد می شود. مثلاً در آیات (نحل 101) سلطه شیطان فقط بر کسانی از که شیطان رهبر آنها بوده و به خدا شرک می ورزند به عبارتی این عمل پیروی از شیطان که هوای نفس موجب آن است به عنوان میل آنها را مشتاق تر شعله ور ترمی نماید که در آیه سلطه شیطان بیان شده است همچنین مبداء معرفتی و میلی عمل، مبداء ارادی نیز تحت تأثیر اثر بازگشتی همان عمل است اثر تحکیم کننده عمل در بعضی موارد ناشی از تحکیم مقدمات آن است و برای همین اثر عمل اول از آن جهت مایه تحکیم اراده می شود که بر دو مبداء معرفتی و میلی قبل از آن، بنا شده است نظریه اسلامی عمل انگاره انسان به عنوان عامل، یک بنای انسان شناختی است که بر قرآن تکیه دارد در این نظریه عمل انسان به عنوان نقطه ثقل در تعریف انسان در نظر گرفته شده است در این نظریه عمل آدمی مبتنی بر سه مبداء شناختی، گرایشی و ارادی است این سه مبداء باید به ترتیب در انسان به وجود آیند تا منجر به عملی از سوی او شود بر همین اساس هر عمل صرف نظر از تأثیر ما به ازاء آن در دنیای خارج، دارای دو اثر دیگر است که در پی آن آفریده می شود. اثر اول به منزله مبداء عمل بوده موجب تحکیم و ثبات آن می شود. تحقق این صورت پذیری را که به معنای ثبات شیوه ای از اندیشه در فرد است "طراحی" نامیده می شود. مفهوم دیگری که در تبیین عمل مطرح است مفهوم "نیت" است که به منظور خواست و اراده انجام کار و عمل است برای مثال قرآن در آیه 8 سوره انسان به کسانی که علی رغم احتیاج به خوراک، آن را به نیاز مندان می بخشد و فقط منظورشان کسب رضایت الهی است مبداء نهایی عمل نیز تحت تأثیر اثر بازگشتی عمل است و عزم نام دارد. میل، تضمین کننده تحقق اراده مسبوق بر آن است راه شکل گیری درباره این اراده همواره برعکس می گردد چنانچه اگر عملی از فرد صورت نپذیرفته و از او سر نزده باشد از جهت اراده ورزی ضعیف بوده و از آمادگی لازم برخوردار نخواهد بود (باقری و همکاران، 1378، ص 32)

روش شناسی تحقیق

این تحقیق کیفی است و پژوهش کیفی ماهیتاً چند روشی است و متضمن رویکرد تفسیری و طبیعت گرایانه به موضوع مورد مطالعه است. این به این معنا است که پژوهشگران کیفی اشیاء را در موقعیت های طبیعی آن ها مورد مطالعه قرار داده و "می کوشند پدیده هارا براساس مفهوم هایی که مردم به آن ها می دهند مفهوم سازی و تفسیر کنند" (مردید گال، ترجمه نصر، ص

، 1100، 1386) منبع اصلی پژوهش کیفی در گیری پژوهشگر در فرآیند جستجوی معنا و حقیقت در رابطه با عنوان پژوهش و در واقع تلاش برای شناختی است که بینش های جدید و مفیدی را ایجاد می کند فرآیند شناخت و کسب دانش دارای یک روش عملی است که از دانش شناسی ریشه می گیرد و این نیز خود ریشه در هستی شناسی دارد. (هومن، 1393، ص 24). روش پژوهشی به کار رفته در این پژوهش تحلیل مفاهیم و داده ها و استنتاج از یافته ها است. "تحلیل" به معنای تجزیه به اجزا، مفهومی است و تحلیل به معنای باز گرداندن دستوری صورت گزاره های زبانی منطقی آن ها و همچنین تحلیل به معنای جستجوی ارتباط میان مفاهیم مختلف و باز شناسی روابط و شبکه های مفهومی "از جهت دیگر بر اساس کارکرد های روش تحلیل بین دو محور توصیف و نقد است و می تواند به شکل تحقیق پاره پاره مطرح شود. مثل تدریس، و یا به صورت توصیفی جامع از زبان در نظر گرفته شود و یا کالبد شکافی مفاهیم و تجزیه و نقد آن ها و در نتیجه کنار گذاشتن استفاده نامناسب از مفاهیم شود. (باقری، 1394، ص 133)

یافته ها

بیش از 770 آیه در قرآن به طور مستقیم و یا غیر مستقیم به عمل اختیاری انسان و گرایش های او اشاره می نماید. با توجه به تربیت خردمندانه قرآنی و تاکید بر آزادی و رهایی فکر نوع تقسیم بندی آیات به آیات آزادی بخش و آیات مربوط به اسارت آفرینی به عنوان عوامل و موانع تربیت خردمندانه مورد توجه قرار گرفته است ابتدا برای تبیین بهتر عاملیت انسان در مبادی عمل از دو جنبه شناختی و گرایشی و اصول موجود و نیز زیر ساز های عمل همچون گمان، انگاره، اندیشه، بعد شناختی و همچنین فرق عمل و فعل و نیز عزم و تصمیم و اراده از مبادی گرایشی عمل را مورد بررسی قرار می دهیم. از مبادی عمل اندیشه و فکر است که خود قبل از وقوع عمل در انسان می تواند به شکل انگاره و پنداشت باشد پندار و گمان در واقع نقیض آن هائیز احتمال دارد به وجود آید "امری که نقیض آن محتمل است" که در قرآن از عبارت "یحسبون" از حسابان به کار رفته است یعنی "عمل مبتنی بر انگاره عامل است" الذین ضل سعیهم و یحسبون انهم یحسنون صنعا" (کهف 10) گمان می بردند که بهترین عملکرد را دارند "و تحسبهم ایقظا (کهف، 18) گمان می بردند که بیدارند" و یحسبون انهم مهتدون" (اعراف، 30) فرق گمان و انگاره در این است که در گمان فرد به احتمال وقوع دو حالت ممکن عمل، توجه دارد و بدون گمان ابتدایی، عمل مورد نظر را نمی توان فهمید و گمان که زیر ساز عمل است به عنوان عمل ظاهر میشود و گاهی عمل، در ارتباط با باورها به شکل یقینی بیان میشود ولی در انگاره انسان متمایل به یک طرف است. دورویی که در ظاهر به حق تلقی می گردد و در باطن از انجام آن امر گریزانند که علت آن دلبستگی به دنیا است موجب میشود در تدبیر و عمل متفاوت با آن چه اظهار می کنند باشند

که از موانع تربیت خردمندان به شمار می رود. از جهتی دیگر باید فرق بین فعل و عمل نیز مشخص گردد فعل اثر و تأثیری از موجودات است که ظهور آن همراه با با قصد و علم باشد یا بدون آن ها ظاهر گردد و تفاوتی در ظهور فعل از انسان و سایر موجودات حیوان و جماد ندارد اما عمل به فعلی اطلاق می شود که از مبادی معین ریشه گرفته باشد (باقری، 1392، ص 262 و 263). نکته دیگری که لازم است توضیح داده شود در مورد اثر بازگشتی عمل است که در قرآن عبارت "اعقابهم" به کار رفته است. این کلمه نیز به پیش فرض هایی متفاوت برمیگردد است. این امر در مبادی عمل تحکیم کننده مبدا معرفتی و شناختی و مقدم بر میل است و ویژگی معرفتی با عمل آشکارتر می گردد به بیان دیگر ویژگی عمل است که، معرفت به وسیله آن بارزتر می شود چنانچه در آیه "الیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه" ویژگی عمل، به عنوان مفهوم بالا برنده محسوب گردیده است و عملی که پس از اندیشه بیاید بالا برنده خواهد بود. یکی دیگر از مبادی عمل که تحقق عمل منوط به تحقق آن است "اراده" است که نسبت به عمل تقدم دارد. اراده متقدم بر آن راه شکل گیری مجدد عمل را تا اندازه ای هموار می گرداند برخلاف آن، می توان گفت اگر عمل معینی از فرد هنوز صادر نشده باشد یا خود فرد از انجام آن خودداری ورزیده باشد از این جهت که اراده ورزی نسبت به آن نداشته آمادگی لازم نیز برای انجام آن نیز به وجود نمی آید (باقری، 1392، ص 72 و 282)

آیات رهایی بخش: ایمان و عمل صالح

از عوامل مهم در تربیت خردمندان قرآن ایمان آوردن و انجام عمل نیکو است در آیه 112 بقره می فرماید "بلی من اسلم وجهه وهو محسن فله اجره عند ربّه ولا خوف علیهم ولا یحزنون" در این سوره این سومین باری است که خداوند منشاء سعادت را اسم و نژاد و ملت خاص نمیداند بلکه آن را وابسته به تسلیم در برابر خدا و ایمان به او معرفی میکند که بهشت و دوزخ براساس معینی استوار معینی استوارند هر کس که تسلیم محض شود و این تسلیم را با انجام اعمال نیک نشان دهد پس چون پاداش نزد پروردگار است اضطراب و خوف و غم و اندوه از آینده خواهد بود و این آرامش و بهداشت روانی خاص مومنان به خدا (طباطبایی، محمد حسین 1374 جلد 1: ص 388) این آیه برای رسیدن به سعادت تلویحا دستور تسلیم در برابر خدا را میدهد رسیدن به آرامش دنیایی و اخروی و دور بودن از رنج و اندوه را در سایه انجام عمل صالح می داند و تسلیم در برابر حق بودن روشی برای رسیدن به آرامش و پاداش عمل صالح می باشد اثر بازگشتی عمل در این آیه نیکوکاری و انجام عمل شایسته فرد است در درجه اول تسلیم و ایمان اثر بازگشتی اشان باعث انجام عمل صالح می گردد و فرد صالح با انجام عمل شایسته ایمان و امنیت فرد محسن را

تقویت نموده به گونه ای که او را به آرامش می رساند. از جمله آیاتیکه در باره ایمان آوری و پذیرش حق و دینداری و یا کفر و آزادی در انتخاب دین بحث به میان می آورد آیه 256 و 257 سوره بقره همان آیه معروف آیه الکرسی است که می فرماید " لا اکراه فی الدین قد تبین الرشد ومن الغی فمن یکفر بالطاغوت و یومن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی لانفصام لها والله سمیع علیم الله ولی الذین آمنوا یخروجونهم من الظلمات الی النور والذین کفروا اولیاءهم الطاغوت یخرجونهم من النور الی الظلمات اولیک اصحاب النار هم فیها خالدون" راه گمراهی از راه رشد و هدایت قابل تمیز است مذهب حق به دلایلی نمی تواند تحمیلی باشد بعد از آوردن دلایل روشن و استدلال های منطقی و حتی آوردن معجزات و اثبات حقانیت نیازی به تحمیل عقیده و دین و مذهب نیست کسیکه اهل استدلال و منطق نباشد از زور و اجبار برای تحمیل آن استفاده میکند از طرفی دین از یکسری اعتقادات قلبی ریشه می گیرد و ممکن نیست با زور و تحمیل در قلب ها نفوذ نماید برخلاف اعمال ظاهری برخی مواقع از روی اجبار انجام میگیرد از طرف دیگر اگر پذیرش دین بخواهد موثر واقع شود باید با آزادی و اختیار آن را بپذیرد. هر چند عده ی با ادعای واهی اسلام را دین زور و شمشیر تلقی کرده اند " جنگ در اسلام برای تحمیل عقیده نیست بلکه برای از بین بردن موانع تبلیغ و بیان احکام الهی است " آیه اول کفر به غیر خدا راکه همان طاغوت است مطرح نموده و سپس ایمان به خدا را طرح می نماید یعنی چنگ زدن به چیزی مستلزم آن است که قبلا چیزهای دیگر را رها کرده باشد و تا انسان نسبت به آیین های دیگر و موجودات دیگر کافر نشود و عشق آن هارا ز دل خود بیرون نکند نمی تواند به خدا ایمان بیاورد و عاشقانه او را بپرستد. ایمان درونی است و درستی آنرا خدا تشخیص می دهد و با انجام اعمال ظاهری تفاوت دارد و خداوند به نیت مردم آگاه است و سخنان مردم را می شنود معلوم میشود که وقتی اصول و ملاک ها تبیین شده باشد و و راه رشد و حقیقت آشکار باشد فضای آزاد فکری برای تشخیص موثر واقع میشود در غیر اینصورت موجب آشفستگی فکری خواهد شد. الله ولی الذین آمنوا یخروجونهم من الظلمات الی النور والذین کفروا اولیاء هم الطاغوت یخرجونهم من النور الی الظلمات اولیک اصحاب النار هم فیها خالدون " در این آیات تفاوت مومنین و کفار را بیان میدارد که هر کدام رهبر مخصوص خود را دارند خدا ولی مومنان است و ولی کفار طاغوت می باشد در این آیات که راه رهایی از انواع ظلمات و گمراهی هارا ایمان به خدا و پذیرش ولایت او بیان می دارد و اسارت و گرفتاری در ظلمات را پذیرش غیر خدا و ولایت طاغوت است. کفار همان طاغوت اند ایمان به نور و کفر به ظلمات رساترین تشبیه در این آیه است نور منبع حیات، برکت و منشاء رشد کمال و تحرک و مایه آرامش و آگاهی اما تاریکی رمز سکوت و مرگ و خواب و نادانی و اضطراب است و نکته جالب اینکه ظلمات به شکل جمع آمده و نشان دهنده این است که از آیاتی

که نشان دهنده اختیار انسان برای انجام عمل است فرستادن پیامبران و بشارت و اندازی است که خداوند به پیامبرش یادآور می‌نماید "انا ارسلناک بالحق بشیرا ونذیرا ولا تسبیل عن اصحاب الجحیم" این آیه که از شاخص ترین آیات تبیین کننده اختیار و آزادی در قرآن است به انسان ها تذکر می دهد که اگر ایمان آوردید از گمراهی ها رها خواهید شد و به تکیه گاه محکم دست خواهید یافت یعنی دستور ایمان و چنگ زدن به ریسمان الهی را صادر می کند در ایجا هدف که هدایت و نجات و رهاشدن از تاریکیها و گمراهی و هدایت و حرکت به سوی نور است در سایه این ایمان و انتخاب و چنگ زدن به دست می آید. در آیه 119 بقره رسول را خطاب قرار داده در برابر خواسته ها و بهانه جویی ها ، فقط مسیول بیان احکام الهی و دادن بشارت و انداز و هشدار به مردم هستی چون بشارت تنها ، امید زیاد ، منجر به خطا کاری ممکن است شود پس ترساندن نیز نیاز است تا افراد خواهش های نفسانی خود را کنترل کنند و بشارت و انداز باید متعادل باشد تا مبادا کسانی نومید شوند اگر بعد از انجام رسالت گروهی ایمان نیاوردند تو مسیول گمراهی دوزخیان نیستی (طباطبایی، 1374 جلد: 2 ص 515)

توکل سرسپردگی و رهایی

در آیه 49 انفال "اذ یقول المنافقون والذین فی قلوبهم مرض غرولاء دینهم ومن یتوکل علی الله فان الله عزیز حکیم" احوال منافقین و کسانی را که دل مریض دارند و در دل ایمان واقعی نداشته تهمت فریفتگی و غرور به مومنین به جهت دینشان را بیان نموده که با وجود تجهیزات اندک در میدان نبرد حاضر میشوند در حالیکه مومنان به دلیل ایمان با پناهندگی به خدا قدرت خود را به قدرت خدا متصل میکنند و این امر نشانگر آن است که هر کس به خدا توکل کند و از خدا یاری بخواهد خدا کفایت کننده است عزیز و حکیم است و یاری خواه را چنان یاری می رساند که احدی توان مقابله با او را ندارد و حکیم است و می داند که چه موقع و چگونه پیروانش را یاری دهد و دشمنانش را خوار و ذلیل نماید. اثر بازگشتی رادراین آیه نسبت به ایمان توکل و خودسپاری مومنان و احساس قدرتی است که خود را چنان می بینند که آماده رویایی با دشمن در میدان نبرد حاضر شوند. پس ایمان مولفه بسیار مهمی است که در او احساس رهایی و آزادی رابه وجود می آورد و اعمال نیکی که به دنبال ایمان است نظیر توکل که در عین انجام وظیفه و مسولیت با اعتماد به خدا سرسپردگی و پناهندگی کامل به قدرت لایزال او میابد و در این سرسپردگی است که به رهایی می رسد و از روش هایی است که هدایتگر انسان است . در مورد مومنانی که از روی جهالت عمل زشتی را مرتکب میشوند عمل زشتی که نه از روی نادانی بلکه میل زشتی که بر اساس هوای نفسی است که به موجب غلبه آن بصیرت را از عامل آن سلب می نماید (طباطبایی

محمدحسین 1374 جلد: 9 ص 116) در اینجا اثر بازگشتی عملی که برحسب میل انجام داده موجب از بین رفتن بصیرت در وی می شود در این صورت باز به موجب ایمان و توبه ای که می نماید بدی عمل را از بین می برد که اثر بازگشتی عمل است. توبه و مورد غفران الهی واقع شدن روشی است که انسان را به خدا نزدیک میکند چه بسا در مفهوم توبه بازگشت هم از جانب انسان به سمت خدا و هم بازگشت لطف و مهربانی خداوند به انسان رخ می دهد و یک پناهندگی سرتاسری برای انسان به وجود می آید

آزادی و رهایی در سایه بخشش و وارستگی

در آیه 4 تا 7 سوره الیل " ان سعیمک لشتی فاما امن اعطی واتقی وصدق بالحسنی فسینسره للیسری " اشاره به انواع خلقت انسان نموده و بیان می دارد که گوناگونی اثر اعمال آدمی شباهت به تفاوت در خلقت انسان ها دارد برخی اعمال نشان تقوی داشته و مورد تصدیق است و اثرش مخصوص شخص است و عملی که نشان بخل و استغنا دارد مورد تکذیب است و اثر آن نیز برای فرد بخیل است پس اگر کسی ببخشد و تقوی داشته باشد نیکوتر را تصدیق کرده در این صورت به آزادی خواهد رسید که همه راه ها را به روی خود گشاده خواهد دید یعنی ایمان و تقوای فرد و اطاعت از فرامین الهی و بخشش و انفاق در راه خدا سبب توفیقی از جانب خدا خواهد شد که انجام کارهای نیک و دشوار برایش آسان شده و به آرامشی در دنیا و آخرت گردیده که او را برای حیات سعادت مند در نزد خدا آماده می نماید (طباطبایی، محمدحسین 1374 جلد: 20 ص 506)

تقوی کلید رهایی و گشایش

در آیات 2 و 3 سوره طلاق "... من کان یومن باللّه والیوم الاخر ومن یتق الله یجعل له مخرجا ویرزقه من حیث لا یحتسب ومن یتوکل علی الله فهو حسبه ان الله بالغ امره قد جعل الله لكل شیء قدرا" به تفصیل در مورد کسانی است که به خدا و روز آخر ایمان آورده باشند و تقوی پیشه کنند، این ایمان و تقوی موجب خواهد شد که راه نجاتی از مشکلات دنیایی بر او گشوده شود این آیات در باره شاهدان طلاق است که باید حدود و حرمت آیات الهی را رعایت کنند که اگر چنین نکنند گویی از محدوده ایمان خارج شده اند در ادامه آیه بعدی خاطر نشان می کند که مومن نباید نگران باشد که اگر حدود الهی را رعایت کند زندگی دنیایی او به مخاطره خواهد افتد و دچار تنگی معیشت خواهد شد. چون رزق از جانب خداوند است و ضمانت آن را کرده است و خود قادر است از عهده ضمانت خود برآید کسی که بر خدا توکل میکند اراده خدا را براراده خودش مقدم می دارد و می داند که خدا برای او کافی است چون همه اسباب و مسبات به خدا منتهی می شود هر سببی اثر خود را از خدا دارد و اراده خدا بر همه چیز حاکم است و هیچ چیز

نیست مگر اینکه حد و اندازه معین دارد خدا اگر حکمی رو بیان می دارد همه طبق حساب و اندازه گیری حکیمانه است پس انسان نباید در حوادث خود را بیازد و زبان به شکوه بگشاید او باید روح توکل را دریابد و روح توکل این است که انسان بداند مخلوق نه نفع می رساند و نه دفع ضرر می کند اگر به این ایمان داشته باشد چشم امید از مخلوق برمی دارد و فقط به خدا امیدوار می شود و جز برای خداکار نمی کند و چون اراده خدا را نافذ می داند با رعایت تقوی ترک محرمات و انجام واجبات دیگر به اسباب ظاهری دل نمی سپارد و چون اراده خدا را فقط نافذ میدانند اراده خود را به اراده خدا پیوند می زند و چون خدا از همه اسباب خبردارد از سرهم کردن اسباب که برای شخص نا آشناست روزی اورا تاملین می کند و آنچنان اثری می گذارد که بنده هرگز چنین تاثیر را نمی توانست و سراغ آنرا نداشت (طباطبایی، محمدحسین 1374 جلد: 19 ص 52) در این آیات اثر بازگشتی بر اثر ایمان به خدا و آخرت و تقوی گشایش در امور دنیایی به دست آوردن روزی از جای که نمی توانست آن را تصور کند بعد از ایمان و تقوی به خاطر توکلی که نموده است چون در پشت علل ظاهری اراده خدا را موثر می بیند. در اینجا تقوا به عنوان روشی که در نهایت قرب الهی را میسر نماید به کار رفته است. چنانچه در توضیح آیات گفته شد عمل انسان در مالکیت اوست و جزای از وجود او به حساب خواهد آمد و از اوجدایی ناپذیر خواهد بود و شاید به موجب اعمال هویت و شاکله وجود اوبه حساب آید از این جهت اهمیت ویژهای به خود می گیرد که هر چند هم کوچک باشد دارای اهیت است تا جایی که با آن خصلت و ویژگی شناخته شود و یا در زمره افراد خاص با هویت جمعی ویژه در آید در اینجا عمل جزء اصل ها در طبقه بندی اجزاء در فرآیند تربیت است از هر نوعی که باشد چون اصلتی که به فرد یا جمعی می بخشد تعیین کننده هویت و شخصیت آدمی است. و به وجود او می پیوندد. به موجب نوع عمل اختیاری که انسان دارد در هدایت و یا ضلالت او اثر بخش خواهد بود. در این آیات به دو اصل اصل معقولیت و اصل تصمیم گیری که دواصل جدایی ناپذیرند میتوان اشاره کرد. در اصل تصمیم گیری اراده و تصمیم فرد از درون برای انجام کاری قرار می گیرد تبیین عمل بر اساس اراده و خواست از نوع غایت گرایانه یعنی به دنبال غایتی عمل به خاطر ن انجام میگیرد و اگر کسی رفتاری را معقول ببیند اغلب مبادرت به انجام آن می نماید البته این نشان هنده دو گونه ذکر و بیان از یک واقعیت با تاکید از یک واقعیت است. در آیه 15 **سوره اسری** "من اهتدی فانما یهتدی لنفسه و من ضل فانما یضل علیها ولا تزر وازره وزر اخری و ما کنا معذبین حتی نبعث رسولا" در باره اختیار و پذیرش هدایت و یا عدم تسلیم و درخواست هدایت که اثر بازگشتی در هردو صورت به هدایت و یا گمراهی او معطوف به خودش خواهد شد و عمل چه خوب و چه بد هیچ فردی و کسی بار گناه دیگری را به دوش نخواهد کشید و کسی را به جرم دیگری مجازات

نمی کنند و آن گونه که برخی از مجرمین می پندارند که مسیولیت گناه آن ها به دوش رهبران شان خواهد افتاد اینچنین نیست البته رهبران و بنیان گذاران سنت گمراهی مجرم خواهند بود آنچه نصیب صاحب سنت می شود گناه ترویج عمل زشت است و هرچه این سنت گسترده باشد گناه آن بزرگتر خواهد بود ولی اثر گناه به صاحب آن برمی گردد اجر کبیر برای صالحان مومن و عذاب الیم برای بدکاران که البته قسمتی از نتیجه عمل در دنیا و قسمتی در آخرت خواهد بود. چون عقل برای تشخیص ظلم و عدالت کافی است اما برای فروع دین و انجام تکلیف کافی نیست برای اینکه خداوند مهربان است عذاب را بعد از فرستادن رسول و فرستادگان حجت بر آنان تمام شود و در صورت اصرار بر گمراهی عذاب را بر آنها قرار دهد در این آیات نیز اختیار برانتخاب راه هدایت و گمراهی بیان گردیده و اثر بازگشتی این عمل انتخابی در دنیا به شکل هدایت بهتر و یا گمراهی است و در آخرت به شکل عذاب و پاداش خواهد بود. آیه دلالت بر اصل تصمیم گیری دارد. در آیه 84 همین سوره می فرماید "قل کل يعمل علی شاکلته فربکم اعلم بمن اهتدی" در این آیه می فرماید قرآن برای عده ای رحمت و برای عده ای خسران است. هرکس بر اساس شاکله خود عمل می کند شاکله که همان شخصیت و منش و هویتی که فرد دارد و در طول عمر خود آن را بر اساس اعمال گرایش ها و تمایلات و علایق و باورهای خود به وجود آورده است و به معنای خلق و خوی است بر اساس آن شاکله خوبی و یا بدی انجام می دهد و آنکه دارای شاکله معتدل است از قرآن بهره می برد و آنکه دچار ظلم است او را از قرآن بهره های نیست و باید شاکله اش را عوض کند تا بتواند از قرآن بهره ببرد. در اینجا اثر بازگشتی معطوف به هویت و خلق و خوی است که قبلا بر اثر گرایشات تمایلات و اعمالی که انجام داده و به شکل عادت در نهاد او ملکه گردیده است بر اساس آنها عمل می کند (طباطبایی، محمد حسین 1374 جلد 3 ص: 61 و: 1392 جلد 14 ص: 332)

تاثیر اعمال بر سرنوشت اجتماعی انسان

در **سوره انفال آیه 53** جنبه اجتماعی اثر اعمال بر سرنوشت را بیان می نماید می فرماید: "ذالک بان الله لم یک مغیرا نعمه انعمها علی قوم حتی یغیروا ما بانفسهم وان اله سمیع علیم" و آیه "ان الله لا یغیرو ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم" (رعد، 11) قانون و سنت الهی این است که وقتی نعمتی به قومی میدهد آن را تغییر نمیدهد تا اینکه آن قوم حال خود را تغییر دهند یعنی تا وقتی از خود لیاقت نشان می دهند آن نعمت را ارزانی می کند ولی وقتی لیاقت خود را از دست می دهند خداوند آن نعمت را به عذاب تبدیل می کند یعنی عزت و ذلت از آن خداست و چون شنوا و داناست عزیز و ذلیل را میشناسد. در این آیه و آیاتی اینچنین خداوند اعمال اختیاری

گروه زیادی از افراد جامعه را علل موثر در تعیین سرنوشت آن قوم می داند اثر بازگشتی در اینجا اعمال زشت مردم و بی لیاقتی آن ها نسبت به نعمت اعطا شده است چنانچه ابتدا به خاطر نشان دادن شایستگی و لیاقت اولیه مستوجب دریافت نعمت شده بودند ولی به موجب طغیان و تغییر رفتار نامناسب مستوجب عذاب الهی گردیدند. این آیه سنت محکم است و اصلی مهم که در تغییر سرنوشت اراده و اختیار و هویت جمعی را عامل مهم تغییرات اجتماعی می داند (طباطبایی، محمد حسین 1374 جلد: 9 ص 116) سنت تاثیر نیکی و بدی در سرنوشت از آیات رهایی بخش که عمل اختیاری انسان را بازگو می نماید .

روش جدال منطقی

در سوره های شعراء (184) و عنکبوت (36) است در این سوره ها نیز دعوت به مبارزه با مفاسد اخلاقی و اجتماعی می نماید شهری که حضرت شعیب (ع) در آن مبعوث شده بود شهر مدین از توابع شام بود که مرد مان مرفهی داشت. او که با چند واسطه به حضرت ابراهیم (ع) می رسید ابتدا آن ها را با دلایل عقلی و دلایل روشنی که از طرف پروردگار داشت به توحید و سپس به مبارزه با مفاسد اخلاقی اجتماعی و اقتصادی دعوت نمود وفای به کیل و اجتناب از کم فروشی و تقلب و خودداری از فساد در زمین به نفع خودشان بود زیرا برای نفع و دوام زندگی اجتماعی به روابطی براساس اعتماد و امنیت نیاز است و خیانت و فساد ارکان جامعه را سست می کند و افراد را نسبت به هم بی اعتماد می نماید نکته دوم اینکه دستورات وقتی ریشه دار و دوام و بقا داشته و پرتو خواهند بود که از نور ایمان روشنی بگیرند. هر چند سران قوم مانع شنیدن سخنان حضرت شعیب می شدند و سعی بر آن داشتند که نمود نامناسبی از دین خدانشان دهند حضرت شعیب آنان را به یاد نعت بزرگ خدا که افزایش جمعیت آنان بود می انداخت که با جمعیت زیاد و نیروی زیادی که آنان دارند قدرت بیشتر قوی تر بوده و در جهت حل مشکلاتی و تسخیر و استفاده بیشتر از طبیعت راه حل های جدید و دقیق تری را پیدا خواهند کرد از جهتی دیگر قدرتی که یک ملت بزرگ نسبت به یک ملت کوچک خواهند داشت از جهت نظامی سیاسی اقتصادی و علمی برابری نمی کند اما سنت خداوند بر آن است که اگر آنان راه فساد در پیش گیرند همه را یکباره نابود خواهد کرد برای عبرت گیری، آنان را دعوت می کند که اندیشه کنید در احوال و عاقبت مفسدان که چه بر سرشان آمد حضرت شعیب از ایمان آوردن قومش آگاه بود و می دانست که توانگران قومش حتما نقشه می کشند تا مومنان را از ایمان و مقاومت منصرف کنند آنان تحت فشار شکنجه های کفار بودند و سوال می کردند تا کی باید شکنجه شوند بعضی از کفار از دیرکرد عذاب گستاخانه می پرسیدند اگر راست می گویی که پیامبر خدایی پس چرا عذاب و گزند می رسد و او هر دو گروه را به صبر دعوت

می کرد تقریباً با احتساب این رفتارها از ایمان آوردن مردمش مأیوس بود اشراف متکبر در مقابل سخنان منطقی شعیب او را تهدید میکردند که تووپیروانت را از شهر بیرون می کنیم اما رفتار ملایمت آمیز شعیب (ع) و جواب منطقی او به آن ها وجدال نیکوی او که شما می خواهید به چیزی که بطلان آن بر ماثبات شده ایمان بیاوریم این کار سودی برای شما ندارد او در این حال بین ارتداد و تبعید، تبعید را انتخاب کرد چون استدلال نمود که انتخاب او از روی هوی و تقلید کورکورانه پشت به بت و بت پرستی نکرده است بلکه آن را آگاهانه پذیرفته و با هدایت الهی از آن نجات یافته است پس هرگز به آیین شرک رو نخواهیم آورد ما فقط برخدا توکل می کنیم و از اومی خواهیم میان ما به حق داوری کند و مشکلات ما را برطرف سازد شعیب (ع) که با دلیل ایمان آورده و با دلیل از بتان روی برتافته بود در مقابل منکران و اشراف شهر که از میان ارتداد و تبعید خروج از شهر و تبعید را برگزید و نیز دعا و توکل بسیار اوبه خدا خود و همراهانش را در دریای رحمت الهی قرار داد (المیزان جلد 10 ص 539) این رهایی به موجب ایمان و اثر بازگشتی آن توکل و سرسپردگی به رحمت بی پایان الهی بود.

روش تدریس بر اساس یافته ها

روش تدریس و یادگیری بر اساس آزادی فکر در قرآن با توجه به یافته ها و مطالعات تطبیقی آن ها باروش های تدریس موجود در واقع روش های نوینی است که اندیشمندان تعلیم و تربیت اسلامی با توجه به مبانی فلسفی و روان شناختی و کوشش های فراوان مربیان به آن دست یافته اند . روش تدریس برمبنای آزادی فکر در قرآن، روشی ترکیبی از روش هایی که عاملیت انسان است و موجب برانگیختگی از نظر عقلی و روحی و جسمی، همراه با یافتن نوعی بینش برای آموختن و یادگیری برای هدایت و زندگی آگاهانه او است. از آن جمله، روش "عاملیت در کلاس درس" (خسرو باقری)، روش پرسش و پاسخ سقراطی و "روش تفکر انتقادی" و "روش توجه به بینش و اراده و قصدیت و آگاهی روش اعطای بینش" و روش انداز و تبشیر است.

یافته های حاصل از مطالعه آیات قرآن کریم نشان می دهد که قرآن کتاب برهان و تفکر است و حتی در برخورد با کسانی که در الهی بودن آیات قرآن تردید و شبهه ای دارند، آنان را دعوت به تفکر و آوردن برهان می نماید. برای نمونه می توان به آیات زیر اشاره کرد: وان کنتم فی ریب مما نزلنا علی عبدنا فاتوا بسورة من مثله وادعوا شهداءکم من دون الله ان کنتم صادقین (بقره، ۲۳) و یا در مواجهه با مسیحیان نجران پیامبرگرامی اسلام (ص) به مباحثه و مباحثه می پردازد، حکایت از آزادی فکر در قرآن است (ال عمران، ۶۱) نمونه هایی از آیات که دلالت بر اختیار و اراده انسان دارند و عاملیت انسان، و نیز روش رسیدن به آگاهی و بصیرت و بینش را می رساند: "قد جاءکم بصائر من

ربکم فمن ابصر فلنفسه ومن عمی فعلیها وما انا علیکم بحفیظ" دلایل روشن از طرف پروردگارتان برای شما آمد کسی که دریابد (به شهود برسد) و به وسیله آن حق را ببیند به سود خود اوست و کسی که از دیدن آن چشم پوشی کند به زبان خودش می باشد و من نگهبان شما نیستم و شمارا برای قبول ایمان مجبور نمی کنم. (انعام، ۱۰۴)

در آیات دیگر همچنان که ترغیب به حق‌گرایی و پیروی از آیین ابراهیم(ع) را دارد، پشت‌کردن به آیین آن حضرت را "سفاهت" قلمداد می‌نماید: (بقره، ۱۳۰) توجه به آیین و روش ابراهیم(ع) نشان می‌دهد که ایشان کسانی که از قدرت تعقل خود استفاده نمی‌کنند را با سؤالاتی مواجه می‌کند تا پاسخ آن‌ها را در وجود منفعل خود بیابند (انبیاء، ۶۵) و این سؤالات آغازی برای تحرک فکری در آنان است روش نقادی حضرت ابراهیم(ع) آنان را وادار به تأمل در خویش می‌نماید، این روش‌ها می‌توانند مبنای روشی در تدریس (روش تفکر انتقادی) باشند تفکر انتقادی شیوه‌های از تفکر است که فرد را قادر می‌سازد بپذیرش ماهرانه ساختارهای ذاتی تفکر و تحمیل معیارهای فکری بر آن‌ها، شیوه تفکر خود را بهبود بخشد. (پل و دیگران به نقل از تفنگدار، ۱۳۸۶) در نتیجه می‌توان گفت تفکر انتقادی استدلالی تعمقی، مسیولانه و ماهرانه است که هدف آن شناخت، تصمیم‌گیری در مورد عقاید، اعمال است که باید آن‌ها را باور داشت یا به آن‌ها عمل کرد شخصی که نقادانه فکر می‌کند قادر است سؤالات مناسب طرح کند به شکل منطقی استدلال کند و به نتایج قابل اطمینان و موثق دست یابد تفکر انتقادی تفکری متعالی است که از طریق آن فرد می‌تواند مسیولانه قضاوت کند، ارزیابی‌های مناسب انجام دهد و به جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند کمک‌های شایانی بنماید. دیویی معتقد است تفکر انتقادی می‌تواند به صورتی فعال، پایا و دقیق هر اعتقاد و دانشی را در چارچوب خود مورد بررسی قرار دهد و به نتایجی که به آن منتهی می‌شود بپردازد. (دیویی، ۱۹۹۳ ترجمه میر حسینی ۱۳۶۹) لیپمن معتقد است تفکر انتقادی تفکری کار بردی است یا به عبارت دیگر تفکر در باره تفکر است. در نتیجه سعی دارد تا محصولی پرورش دهد لذا با استفاده از دانش، تفکر انتقادی سعی دارد تا تغییراتی عقلانی بدهد. ره آورد محصول آن در کمترین حد خود قضاوت‌ها و در بیشترین حد عمل کردن به آن قضاوت‌ها است. تفکر انتقادی نوعی تفکر است که عمل قضاوت کردن را آسان می‌سازد زیرا دارای سه خصیصه مهم است - ۱. برملاک‌ها تکیه دارد - ۲ تصحیح‌گر است - ۳ نسبت به زمینه‌های وقوع حساس است. و براساس همان قوانینی است که براساس آن می‌توان قضاوت کرد قضاوت‌ها را مورد ارزیابی قرار داد و در نتیجه تفکر انتقادی بر ملاک‌هایی تکیه دارد که در انجام عمل قضاوت به عنوان قانون یا اصل عمل مورد قبول واقع شده‌اند. تفکر انتقادی نوعی بی‌همتا از تفکر هدفمند است که در آن شخص به طور

اصولی و طبق عادت در تفکر معیارها و ملاک های فکری را به کار می برد به همین علت تفکر انتقادی مسؤلیت ساختار تفکر را که شامل فرضیات و نقطه نظرات است به عهده می گیرد و آن را با توجه به معیارهایی مانند ربط، صحت، دقت، شفافیت، عمق، وسعت و کفایت که بدون آن ها تفکر متعالی نمی تواند وجود داشته باشد راهنمایی می کند (لیپمن، 2003) استفاده از پیش ساز مان دهنده هایی که برای دانش آموز نسبتا آشنا ست انتخاب نماید بحث با استاد و سایر دانش آموزان به شکل مشارکتی مهمترین بخش این قسمت ایجاد فضایی که در آن از طریق پرسش، رقابت طبیعی رابرای ساختار فکری دانش آموزان میسر کند و بدین صورت زمینه را برای تغییر و تحول لازم ایجاد نماید (بهرنگی، 1394) در مرحله کشف با طرح پرسش هایی در این مرحله دانش آموزان را تشویق کرده و بعد از اینکه اطمینان حاصل شد که شروع عمل کشف انجام گرفته در جهت رسیدن به امور انتزاعی که قصد تعلیم آن ها را دارد به عنوان تسهیل کننده پیش ساز مان دهنده باشد روش تدریس در تفکر انتقادی مربوط به فلاسفه نیو مارکسیست و مکتب انتقادی است و برخی فلاسفه پسا مدرن "نه از نظر تاریخی بلکه به جهت تعریفی که در میان نظریه پردازان دنیای معاصر که خود را بازیگران عصر جدید می بینند اطلاق می شود" نظریه پردازان نقادی بخشی از جنبش پسا مدرن هستند تقارن نیو مارکسیست ها از نظر ایده و روش با دیگران و "دنیای پسا مدرن" باعث می شود عده ای از متفکران نیو مارکسیست در شمار پست مدرن ها قرار گیرند از افراد تاثیر گذار در زمینه آموزش و پرورش پسا ساختار گرا هنری ژیرو یورگن هابر ماس را می توان نام برد (آهنگچیان 1382، ص 58 و 59) در تدریس، نظریه پردازان نقادی تلاششان بر این است نقش معلم، ماهیت تدریس، و هدف معلم را از نو تعریف کنند عواملی را که تحت عناوین اثر بخش نمودن تربیت و مشروعیت به کار می برند باعث از بین رفتن اقتدار معلم می گردد را بررسی نمایند عواملی مثل آزمون های استاندارد شده و شیوه هایی که توسط آن ها صلاحیت معلمان مورد ارزیابی قرار می گیرد و مدارسی که قدرت و تحکم نیروهای موجود در جامعه از بالا به پایین اداره می شوند از این دسته اند. این موارد از سازوکارهایی است که قدرت طراحی و هدایت تدریس را از معلم سلب می نماید آنان جهت قدرتمندی معلم پیرو برنامه هایی اند که معلم را به "روشنفکرانی عامل و دگرگون آفرین" تبدیل نمایند تلاش آنان بر انجام اصلاحات حقیقی است که باعث شود معلمان در اعمال قدرت بر آموزش و پرورش توانا گردند و نیز ارتباط بیشتر با اولیاء در انجمن اولیاء مربیان داشته باشند همچنین ایجاد فضای گفت و شنود انتقادی در باره مسایل اقتصادی سیاسی و فرهنگی با دانش آموزان در جهت حمایت از معلمان با واگذاری نقش بزرگتر به آن ها و سایر اعضاء جامعه مثل دانش آموزان هستند تا بتوانند در سیاستگذاری های تربیتی بامدیران ارتباط برقرار نمایند و مسایل و مشکلات مثل فقر، اعتیاد، بی سواد، سوء تغذیه و بهداشت از تلاش های نظریه پردازان انتقادی

است. (گوتک، ترجمه پاکسرشت، 1387: صص 479-481) از روش های دیگر در تعلیم و تربیت اسلامی "عاملیت انسان" است براساس مبانی انسان شناختی و معرفت شناختی در اسلام یادگیرنده به منزله عامل است یعنی موجودی که می تواند منشاء عمل باشد، اعمالی که به درجات مختلف به خود او قابل انتساب اند و هویت او را شکل می دهند با چنین تعریفی یادگیری فعالیتی هدفمند است که فردی با انگیزه درونی آن را دنبال می کند یعنی انگیزه درونی سبب گرایش او به سمت هدفی می گردد که فرد آن را به عنوان هدف برای خود انتخاب نموده است با این نگرش، معرفت شناسی "واقعگرایی سازه گرایانه" با توجه به دو بعد معرفتی نقش عالم و معلوم دو جنبه از یادگیری در نظر گرفته می شود سازه پردازی ادامه دار به عنوان نقشی که باید ایفا کند و اقتدار و قدرتی که دانش به سبب نقش معلوم دارد با مطابقت حقیقت با واقعیت خارجی قابل اعتماد حجیت خواهد داشت. الگوی مطلوب یادگیری با توجه به دو مبنای انسان شناختی و معرفت شناختی با دو مشخصه "استقلال یابی-پویایی و حرکت از درون" در مقابل ایستایی که ممکن است براساس نیروهای بیرونی صورت گیرد جریان دارد یعنی به شکل تدریجی ولی پویا در حال جریان است استقلال به معنای اتکاء به خود به جای اتکاء به دیگری و حرکت پویا و جریان داشتن حاکی از حرکتی تدریجی در جریان است که در مقابل ایستگی به غیر است. در جنبه دوم بررسی الگوی یادگیری مطلوب است به اقتدار معام تمرکز دارد که استقلال یابی شاگرد می تواند با برخی از گونه های اقتدار معلم در تعارض باشد اما در برخی موارد در ملازمت هم قرار دارند اقتدار محتوایی معلم با عناوین مختلف "محتوایی، صوری، حقوقی و وجودی" است که اقتدار محتوایی ناظر به اعتبار و حجیت سخن و عمل معلم به خاطر بهرمندی آواز دانش و ارزش است، اقتدار صوری به خاطر جایگاه صوری معلم است و اقتدار حقوقی معلم به خاطر اعتباری است که در رای و نظر او به جهت عقلانی رفتار نمودن وی است و اقتدار وجودی او ناشی از اعمال نفوذی است که براراده دانش آموز می تواند داشته باشد (باقری، 1392: صص 191-190)، روش "اعطای بینش" و روش انذار و تبشیر نمونه هایی از آیات که دلالت بر اختیار و اراده انسان دارند و عاملیت انسان را می رسانند و نیز روش رسیدن به آگاهی و بصیرت و بینش که در آیه 104 سوره انعام و آیه 105 مایده آمده است، رساندن انسان ها به مرحله بینش و بصیرت و درک و شهود از درون (روش پدیدارشناسانه) به طرف تجربه آگاهانه ای است که به شکل فنولوژی به شهود در می آید. (هوسرل، ترجمه علیا 1393 و باقری 1390، و بر خورداری 1391 و قدوسی 1396) در این روش آن چه مهم است دریافت از واقعیت ها و رویدادها و توجه به جهان پیرامونی آن چنان که پدیدار است بدون توجه به ذات آن ها است

۱- ای کسانی که ایمان آوردید مراقب خود باشید اگر شما هدایت یافتید گمراهی دیگرانکه گمراه شده اند بر شما زبانی نمی رساند.

نگاه و دریافت ما از واقعیت های ممکن است بدون توجه واراده باشد و یا با خواست و نوعی آگاهی صورت گیرد. در این نوع نگاه آگاهانه در درون ما تجربیاتی به وجود می آید که آن ها همراه با نوعی برانگیختگی جسمی و روانی و روحی اند یعنی با وجود مادی و عوامل ژنتیکی ما انجام می گیرند که می توانند با حذف ویژگی های خصوصی و شرایط زمانی و مکانی و موقعیتی و مشترک بین همه انسان ها باشند به عنوان "تجربه زیسته" از آن ها در تربیت و تدریس مورد استفاده قرار می گیرد، تجربه های معلمی و شاگردی هم از منظر معلم و هم از نظر شاگرد از این نوع اند که در نظر گرفته میشوند. مانند بسیاری از خاطرات موفق معلمان در باره آموزش و یادگیری دانش آموزان، از حیث دانشی و حتی از نظر ارزشی را می توان مورد بهره قرار داد تغییر در بینش و نگرش دانش آموزان نسبت به محیط اجتماعی هویت سازی با تدریس به روش فوق که در آن از تجربیات حرفه ای معلمان پیشکسوت استفاده گردد در دروس علوم انسانی نظیر درس تاریخ میسر است (رومانی، 1398). آگاهی و رسیدن به نوعی شهود و دریافت از درون که در این روش مورد توجه است در واقع چگونگی رسیدن به مرحله نوعی آگاهی است که مورد توجه است، یعنی رسیدن به آگاهی درونی و خود آگاهی است رسیدن به این مرحله می تواند با اعطای بینش از طرف مربی برای تسهیل و هدافتمندی در تعلیم و تربیت باشد.

نتیجه گیری

در خصوص آیات رهایی بخش و جایگاه آزادی فکری در روش و شیوه تربیت خردمندانه در بین آیات قرآن که عموماً به شکل استفهامی و ایجاد نوعی تحریک و برانگیختگی به خردورزی و استفاده از فکرو روش تفکر انتقادی نشانگر آن است که منبع بزرگ دین اسلام کتاب آسمانی قرآن با تاکید به خردورزی از آزادی در انتخاب در ایمان آوری، کفر پیشگی یا شکر گذاری انسان هارا به استفاده از قوای فطریشان ترغیب می کند و از آنان می خواهد که آزادانه با خردورزی راه خود را برگزینند از مخافت راه، تاریکیها و گریزان شدن از نور تنها و بدون "ولی" آن هارامی ترساند و گذر از ظلمات و هدایت در راه حقیقت و برخورداری از حامی و "ولی" را بشارت می دهد. گاهی جامعه ای برای پرهیز از افراط و تفریط و بازگشت به صراط مستقیم دینداری و حفظ خط اعتدال نیازمند آسیب شناسی در تربیت نحوه آموزش و ترویج آموزه هایش دارد و این مهم در فرآیند تربیت دینی بسی حساس تر بوده و با مذاقه جدی ترو بیشتری باید انجام پذیرد. عدم استفاده از قوه تعقل و اعتقاد به خرافات و موهوم پرستی و تقلید و پیروی از عادات غلط پیشینیان و یا عدم نوآوری در تبیین و استنباط و استنتاج از آموزه های دینی و انطباق آن با روش های نو و قابل استفاده برای نسل جدید و جامعه امروزی از جمله مشکلات برقراری ارتباط با نسل جدید

است و همچنین انحطاط اخلاقی غالب بر جامعه ریاکاری و منفعت طلبی شخصی متولیان دین و دینداری به جای منفعت یابی دینی و تمیز قایل نشدن بین دین و ارزشهای دینی و عمل دینداران خطاکار، فاصله یافتن نظر تا عمل و سقوط اعتبار بخشی به ارزش ها و آموزه های دینی اخلاقی، اسلامی و حتی انسانی به دنبال آن ها از جمله موانعی است که به دنبال تحقق نیافتن اهداف اسلامی "عدالت" و "اخلاق" در جامعه رخ داده واز توجه ویژه به آموزش و پرورش این نهاد تاثیر گذار اخلاقی کاسته و از تربیت خردمندان که به نوعی تربیت اخلاقی است دور گشته به دوره رکود و پس روی منتهی می شود. که در این پژوهش یکی از علل بی توجهی به نظام فکری، آزاد اندیشی و رهایی فکر و جلوگیری از رواج تفکر انتقادی با توصیف جایگاه آزادی فکر در جلو هایی از تربیت خرد مندان قرآن و علل و موانع تربیت خرد مندان از نظر عاملیت انسان و موثر بودن اختیار و تصمیم گیری و معقولیت اودر عمل برای تشخیص به عنوان یک آسیب مورد بررسی قرار گرفت. برای پژوهش و علت یابی بیشتر می توان به سایر صفات ویژه انسان برای هدایت و تربیت از جلوه های تربیت خردمندان از جمله الگویابی، کسب رضایت، عبرت گیری، وفای به عهد، بحث و مناظره و جدال نیکو و... پرداخت.

منابع

- قرآن مجید ترجمه مهدی الهی قمشه ای. 1374 سازمان امور خیریه و اوقاف تهران
- آهنچیان، محمد رضا. 1382 آموزش و پرورش در شرایط پست مدرن انتشارات طهوری: تهران
- اسکات، دیبلو ریچارت سازمان ها : سیستم های حقیقی و حقوقی و باز ترجمه محمد رضا بهرنگی 1392. انتشارات کمال تربیت: تهران
- اسمیت، دیوید و دراف. پدیدار شناسی ترجمه مسعود علیا. 1393. دانشنامه فلسفه استنفورد، انتشارات ققنوس تهران:
- باقری، خسرو. انسان به منزله عامل بحث تطبیقی در پیش فرض های روانشناسی 1، فصلنامه حوزه و دانشگاه شماره 1375. 7.
- باقری، خسرو. عمل آدمی و آثار آن در پیش فرض های روانشناسی 2، فصلنامه حوزه و دانشگاه شماره 9. 1375
- باقری، خسرو. 1375 طرحواره اسلامی عمل با انسان شناسی) پسا) ساختار گرایی فصلنامه تعلیم و تربیت باقری، خسرو. 1388. نگاهی دوباره به تربیت اسلامی جلد اول، انتشارات مدرسه تهران
- باقری، خسرو 1389 باهمکاران. رویکرد ها و روش های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت تهران پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

- باقری، خسرو. 1392. **الگوی مطلوب آموزش و پرورش در جمهوری اسلامی ایران** تهران موسسه فرهنگی مدرسه برهان) انتشارات مدرسه)
- باقری، خسرو. 1395. **هویت علم دینی نگاهی معرفت شناختی به نسبت دین با علوم اسلامی** تهران. سازمان چاپ و انتشارات
- باقری، محمد زهیر. 1391. **مبانی فلسفی و روانشناسی تعلیم و تربیت بررسی تطبیقی دیدگاه های سه‌رودی و هوسرل** پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت. مشهد
- برخورداری، رمضان. **مؤلفه های شناختی پژوهش پدیدار شناسی در تعلیم و تربیت پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت** دانشگاه فردوسی مشهد سال 2 شماره 2 پاییز و زمستان) 1391
- پیترز، ریچارد استانی و پل هیود هرست. **ترجمه فرهاد کریمی 1389 منطق تربیت تحلیل مفهوم تربیت از نگاه فلسفه تحلیلی**. تهران شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
- تفنگدار، ملیحه. 1386 **نقش روش های آموزش در پرورش تفکر انتقادی** پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه خوارزمی: تهران
- ساجدی ابوالفضل 1385 **دین‌گریزی چرا؟ دین‌گرایی چه سان؟ قرآن و نظام تربیتی نسل نو**. قم موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی) ره (شعبانی ورکی، بختیار آموزش و پرورش و انسانی شدن. فصلنامه علمی و پژوهشی نوآوری های آموزشی شماره 8 سال سوم)
- رومانی، سعید شناسایی تجارب معلمان تاریخ: رویکرد پدیدارشناسی مجله آموزشی و آموزشگاهی دانشگاه فرهنگیان دوره 6 شماره 21 بهار 1399
- دیویی، جان **تجربه و آموزش و پرورش** ترجمه سید علی اکبر میرحسینی 1369 مرکز ترجمه و نشر کتاب: تهران
- رانسیر، ژاکا تو. **ترجمه آرام فریب. 1395 استاد نادان پنج درس در باب رهایی فکر**. تهران نشر شیرازه رومانی
- طبا طبایی، محمد حسین. 1380. **تفسیر المیزان** جلد 1 و 2 و 8 و 9 و 10 و 13 و 14 و 16 و 15 و 17 و 19 و 20 و ترجمه همدانی تهران موسسه نشر اسلامی
- کلینی محمد، ابن یعقوب 1369 **اصول کافی**. جلد اول و دوم. تهران انتشارات اسلامی
- قدوسی، فایزه. **پدیدار شناسی رویکردی نوین در فهم برنامه درسی**. فصلنامه علمی نوآوری های آموزشی دوره 16 شماره 2 تابستان 1396
- مجلسی، محمد باقر. **بحار الانوار** 1369 جلد 17 تهران انتشارات اسلامی
- گال، مردیت بورگ، والتر. گال، جويس ترجمه جمعی از مولفان. **روش های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی** 1386 تهران سمت
- گوتهک، جerald گوتهک. **مکاتب فلسفی و آراء تربیتی**. ترجمه محمد جعفر پاک سرشت 1387 انتشارات سمت تهران
- مایرز، جت. 1391 **آموزش تفکر انتقادی** ترجمه خدایار ابیلی انتشارات سمت: تهران (1391)

تقیب زاده، میر عبدالحسین. 1387 نگاه‌های به فلسفه آموزش و پرورش. انتشارات طهوری. تهران (هومن، حیدر علی 1386. راهنمای عملی پژوهش کیفی تهران انتشارات سمت).

Lipman, M. (2003) *thinking in Education* (2nd Ed) uk: Cambridge university press

Gregory Elliot-2009 Verso Books

Zainal Abidin, Dania. *Islam and freedom of thought 2015: islam, the Misunderstood Religion*

Islamweb.net English wednesday July 18/2018 5 from

Sharma Divya 2018. Role of Education in Freedom of thought <https://www.wimbilogger.in/role-education-freedom-of-thought/>

COPYRIGHTS

© 2023 by the authors. Licensee Islamic Azad University Jiroft Branch. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

ارجاع: آقامحمدی سندنانی راحله، باقری خسرو، انصاریان فهیمه، آزادی ورهایی فکر در جلوه‌های تربیت خردمندانه قرآن و آرایه روش تدریس بر مبنای آن، فصلنامه مطالعات قرآنی، دوره ۱۴، شماره ۵۴، تابستان ۱۴۰۲، صفحات ۱۶۸-۱۸۸.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی